

ACC. N:R M. 14752:1-8.

Landskap: Skåne Upptecknare: Ligurd. Svensson, Farstorp
Härad: V. Göinge Berättare: olika personer, se uppl. bla. dem.
Socken: Farstorp Berättarens yrke: bakanda!
Uppteckningsår: 1959 Född år i

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Bokapsskötself. s. 1-8.

N. M. 60

B O S K A P S S K Ö T S E L (NM 60)

Nils Persson:

I mitt föräldrahem i Långaröd, ett s.k. fideikomisshemman om 1/2 mantal, hade vi under min barndom ungefär 4 kor samt några kvigor och kalvar. Hos oss hade vi inga oxar, men på granngården och på många andra gårdar hade de oxar och stutar. Ett par hästar hade vi, dessutom några får och ett fåtal hönor.

Det var bara mitt hem och den intilliggande granngården som var fideikomisshemman, nästan alla andra i socknen ägdes av självägande bönder. Men ägarna, "Baron Palmkvists arvingar", lade sig inte alls i jordbrukets skötsel, bara arrendatorn betalade arrendet, som på 1880-talet var så lågt som 75 kr. per gård. Men det kan nog hända att andra gårdar i socknen av samma storlek som vår hade lite flera kreatur än vi; de vanliga självägande bönderna hade mera intresse av att utveckla sin jordbruksdrift. Fideikomisshemmanen hade också förvånande högt mantal i förhållande till arealen.

Korna gick förr mestadels på bete i skogen och på "ryet". Av ut-

marken hade vi ett rätt stort ryskifte norrut uppåt Myren, samt ett mindre skogsskifte i bokskogen åt sydost. Kreaturen släpptes på "marken" tidigt på våren, för det kunde ibland bli ont om höet på vårsidan. Somliga bönder hade djuren mycket magra och utsvultna på våarna, och det hände att de fick hösta ljung och fodra dem med innan "släppetiden" var inne. Men så illa var det aldrig i mitt hem.

Min far (f. 1836) talade om att skogen och marken förr varit gemensam och att alla hade kreaturen tillsammans på bete där. Han berättade också att en gubbe på den tiden gick och vaktade korna, det var ett gammalt fattighjon. Men om far själv varit med om detta, eller han hört det berättas av andra, vet jag inte.

En tid i min barndom hade vi hästarna släppta i en särskild hästhage uppe på ryet, men hagagärdet förföll sedan.

Nästan varje år trädades någon del av åkrarna. På trädan betades får, ungdjur och även kor ibland. En "vajtepåg" brukade då gå och vakta djuren, det var mest på trädorna som "vajtepågar" användes. En av granngårdarna, Norregård, hade särskild ordning på trädandet.

På fideikomisshemmanens utmarker fanns 6 större och mindre torp. Av dessa hade Enehuset och Åga-Per rätt att släppa vardera två kor på sommarbete i skogen. Denna rätt hade inte de andra torparna. Jag minns en gång att en av torparna ledde till marknads med en ko, som var så mager att den var bara skinn och ben.

Det höstades mycket hö på Myren och de andra höstnadsställena. Men änghöet var av mycket olika kvalitet.

I de gamla ladugårdarna både i mitt hem och annorstädes på den tiden stod korna vända mot väggarna och var bundna bara med en länk. Några ordentliga krubbor fanns knappast, bara lite primitiv avstängning. Lagårdsgolvet var antingen stensatt med kullersten, eller också bara jordgolvet. Några ordentliga gödselrännor fanns heller inte. Däremot brukade en "uppstättning" finnas mellan korna, så att de stod i bås, detta för att de inte skulle stängas och stjäla foder från varandra. Det var alltid fruntimren som passade korna och mjölkade, det hörde helt dem till. - Någon särskild kreatursras hade man inte, utan djuren hade mycket olika färg och teckning. Vanligen var de mycket brokiga.

ACC. N:R M. 14752:4

Fram på 1890-talet började de flesta bönderna göra lagårdarna lite bättre, särskilt naturligtvis vid nybyggnader. Ett par föregångsmän inom djurskötseln och jordbruket i övrigt var på den tiden Johan Eliasson i Olastorp och Ola Larsson i Ingelstorp. Dessa båda hade bättre och finare djur än andra.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4

Upptecknaren:

För cirka tio år sedan berättade f.lantbr. Nils Andersson (f.1862 i Länekärr, d.1951 i Bjärnum) följande: I Sparrarp var förr gott om varg, därför hade bönderna en kovaktare, han kallades Fä-Månsen.

Förutom denna uppgift och den liknande berättelsen från Långaröd (se ovan sid.2) har jag inte påträffat några traditioner från gemensamhetsbetets tid. Enskiftet genomfördes i Farstorps sockens samtliga byar under perioden 1818-40, även om viss justering i några fall skedde senare. I t.ex. Sparrarp förrättades enskifte 1825, men den slutliga fastställelsen skedde först 1851. Långaröds by enskiftades 1823-33, men stängseldelning å utmarken och slutlig fastställelse skedde först 1854. Det förefaller troligt att visst gemensamhetsbete förekom å dessa byars utmarker ännu kring år 1850 och att traditionerna om kovaktare härleder sig från denna tid.

Enligt lantmäterikartor och olika äldre handlingar fanns på 1800-talets början och tidigare inom Farstorps socken stora arealer kala ljungmarker, allmänt kallade "ryar" eller "ljungryar". Särskilt vid-

sträckta var dessa ljungryar i socknens mitt, där de bildade sammanhängande områden av flera hundra tunnland, medan högskogen här var undanträngd till smärre dungar. Även samtliga byar i socknens utkanter hade sina ljungryar, alltid belägna i de områden av utmarken, där fägatorna mynnade ut. Dessa ljungryar var sedan gammalt byarnas främsta betesmarker. Otvivelaktigt var det den intensiva betningen i förening med upprepade ljungrbränning och svedjning som orsakat ljungryarna och som underhöll dem under århundraden. - I flera fall utgjorde sådana gamla utmarksbeten ända fram till 1800-talets början gemensamma "markelag" till flera byar. Många exempel härpå skulle kunna framläggas ur olika arkivaliska källor. Men traditionen härom är för längesedan bortglömd.

Ännu på 1890-talet fanns ganska mycken ljungrmark kvar i många byar, enligt vad äldre personer berättat. Skogsbetningen florerade då ännu för fullt; även svedjning förekom fortfarande. Först ett gott stycke in på 1900-talet tog skogen helt de gamla ljungrmarkerna i besittning, i den mån de inte istället lagts under odling. Numera finns ingen

nämnevård ljunngmark kvar inom socknen.

Ännu på 1920- och 30-talen var det allmänt att låta kreaturen beta i skogen, fast oftast mest som utfyllnad till vall- och ängsbetet. Även om man väl visste att skogsbetet inte gav någon vidare mjölk, ansåg man det som slöseri att inte tillvarata det bete som ändå fanns där. Numera anses skogsbetet allmänt som förkastligt för skogsbruket och förekommer endast i ringa utsträckning, såsom t.ex. i områden närmast gårdarna. Den verkliga skogsmarken är numera så gott som alltid betesfredad, och de förut så nödvändiga rågångsstängslen är ofta nerfallna på långa sträckor.

I samband med de stora utdikningarna och nyodlingsföretagen på 1900-talens början avtog naturslåttern mer och mer. Men ännu under 1920- och delvis även 1930-talen förekom här och var någon naturslätter. Ett par exempel:

På mitt föräldrahems ägor i Tviggasjö finns en sumpig och stenig änghage av 3/4 tunnlands rymd, sedan gammalt kallad "Korpralshaven",

